

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 25, Sayı: 43, Ocak-Haziran 2020

İMÂM ŞÂFİİ'NİN (Ö. 204/820) TASAVVUFÎ YAKLAŞIMLARI

SUFI APPROACHES OF İMÂM ŞÂFİİ (D. 204/820)

Dr. Öğr. Üyesi Eyyup AKDAĞ

eyyupakdag5@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1173-323X

Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Ana Bilim Dalı
Kastamonu/Türkiye

Atıf@ Akdağ, Eyyup. "İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/820) Tasavvufî Yaklaşımları".
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 43 (Haziran 2020): 183-.208

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 17 Şubat 2020 / 02 February 2020
Kabul Tarihi / Accepted : 14 Haziran 2020 / 14 June 2020
Yayın Tarihi / Published : 15 Haziran 2020 / 15 June 2020
Sayı – Issue : 43
Sayfa / Pages : 183-208
DOI :10.30623/harranilahiyatdergisi.690187

Öz

En yaygın mezheplerden biri olan Şâfiî mezhebinin kurucusu İmâm Şâfiî, İslâm ilim tarihinin en önemli ve en etkili şahıslarından birisidir. Erken yaşta ilim tahsiline başlayan ve gençlik yıllarında zâhirî ilimde zirveye yükselen İmâm Şâfiî Kureyş kabilesine mensuptur. Hicrî ikinci asrın müceddidliğine layık görülen İmâm Şâfiî fikhî görüşleriyle geniş bir Müslüman topluluğunun teveccühünü kazanmıştır. O zahirî ilminin yanı sıra manevî ilminin yüksekliğiyle de temeyyüz etmiştir. Süfyân b. 'Uyeyne ve Fudayl b. 'Iyad gibi tasavvufun öncü ve kurucu şahsiyetlerine mülaki olan ve onların manevî neşvelerine vâris olan İmâm Şâfiî Kur'an ve sünnet bütünlüğüne dayalı bir anlayışı benimsemiştir. İmâm Şâfiî hakkında yapılan araştırmalarda, onun manevî yaşantısına yeterince temas edilmediği daha ziyade fıkıh, hadis, kelâm ve edebiyat gibi bazı ilim dallarındaki görüş ve düşünceleri ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu araştırma ise bu alanların dışında İmâm Şâfiî'nin tasavvufî yaklaşımlarına dair bir kısım hususları ele almayı amaçlamaktadır. İmâm Şâfiî sūfî şahsiyetlerin üzerinde durduğu zühd, vera', ibadete düşkünlük, cömertlik, ma'rifetullah, muhabbetullah ve âhireti tercih etme gibi vasıflara fazlasıyla sahip evliyâullahın en gözde isimlerinden birisidir. O, ilme dayanmayan, dinin özünü yansıtmayan, hikmetten uzak şekli ve yanlış tasavvuf anlayışlarını şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Onun din ve tasavvuf anlayışının temelinde ilim ve ibadet birlikteliği vardır. Tasavvufî manada hâl ve makamlara ait hususlarda ilk söz söyleyenlerden kabul edilen İmâm Şâfiî fütüvvet anlayışını benimsemiş, helâl lokmaya ve güzel ahlâka özel önem vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İmâm Şâfiî, Zühd, Fütüvvet, Ma'rifetullah.

Abstract

İmâm Şâfiî, the founder of the Şâfiî (madhab) sect, one of the most common denominations, is one of the most important and influential figures in the history of Islamic science and thought. İmâm Şâfiî, who started to study at an early age and reached its peak in the zahirî ilm (outward knowledge) at his youth, belongs to the Quraysh tribe. As regarded to be the mujaddid (reformer) of the second hijri century, he gained the favour of a large Muslim community. He also had excellent spiritual knowledge, as well as zahiri knowledge. İmâm Şâfiî who met and benefited spiritually from some of the most prominent sufi personalities at his time like Sufyan Ibn 'Uyayna and Fudayl Ibn 'Iyad, adopted a spiritual life based on the integrity of the Qur'an and the Sunnah. In the studies about him, it is seen that there is not enough reference to his personality and spiritual life. Rather his opinions and ideas about Hadith, Fiqh, Islamic theology— Kalam and literature are brought to the fore. The aim of this study is to examine some of the lacking issues related to personal virtues, spiritual life of İmâm Şâfiî.

İmâm Şâfiî is one of the most prominent figures of awliyaullah (men close to Allah) with his wisdom, abstainer— vera, devotion, generosity, knowledge and love of God and favouring the life hereafter. He has severely criticized the conception of Sufism that is not based on knowledge and does not reflect the essence of religion. He builds his Sufism on the combination of knowledge and prayer. İmâm Şâfiî, who was accepted as one of the first scholars to mention sufi subjects in the mystical terms and posts, adopted the notion of futuvveh (courage, heroism, generosity, self sacrifice) and gave special importance to the halal morsel and good morality.

Keywords: Sufism, İmâm Şâfiî, Ascetism, Futuvveh, Knowledge of God.

Giriş

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (ö. 412/1021) sûfilere tanıttığı *Tabakâtü's-sûfiyye* adlı eserinde İmâm Şâfiî'ye yer vermemiş ve onu tasavvuf alanının seçkin şahsiyetleri arasında zikretmemiştir.¹ Şâfiî mezhebine mensup tasavvufun etkili kalemlerinden Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) de bazı görüşlerine yer yer atıf yapsa da müstakil olarak İmâm Şâfiî'nin biyografisine eserinde yer vermemiştir.² Diğer bir müellif Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492) ise *Nefahâtü'l-üns*'te Hızır (a.s.) ve Kutub'un (r.a.) İmâm Şâfiî'nin mezhebi üzerine namaz kıldıklarını ifade etse de İmâm Şâfiî'yi sûfi şahsiyetler arasında zikretmemiştir.³

Ebû Nu'aym el-İsfehânî (ö. 430/1038) hacimli eseri *Hilyetü'l-evliyâ*'da yukarıda ismi zikredilen müelliflerden farklı olarak İmâm Şâfiî'ye genişçe vermiş ve İmâm Şâfiî'yi kâmil bir imâm, ilmiyle âmil, yüksek şeref ehli, zarif, cömert, ikram sahibi ve karanlığı aydınlatan bir nur olarak tavsîf etmiştir.⁴ Ebû Nu'aym dışında İmâm Şâfiî'yi sûfi bir şahsiyet olarak görüp, onun ismini sûfîler arasında zikreden müelliflerden birisi de Ebü'l-Hasen el-Hücvirî'dir (ö. 465/1072). Hücvirî İmâm Şâfiî'nin fütüvvet ve vera' vasıflarını ön plana çıkararak onun hem zâhir hem de bâtın olmak üzere bütün ilimlerde söz sahibi olduğunu beyan etmiştir.⁵ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de

¹ Bk. Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Huseyn es-Sülemî, *Tabakâtü's-sûfiyye*, thk. Nüreddîn Şüreybe (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1434/2014), 1-570.

² Bk. Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, nşr. Halil en-Nâsık (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1422/2001), 1-440.

³ Bk. Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, trc. Lâmiî Çelebi, nşr. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara (İstanbul: Marifet Yayınları, 2008), 93, 1-888.

⁴ Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Kahire: Dârü'l-fikir, 1416/1996), 9/63-153.

⁵ Ali b. Osman Cüllâbî el-Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, nşr. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 181.

İmâm Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İmâm Mâlik'e (ö. 179/795) eserinde yer verdiği gibi İmâm Şâfiî'ye de yer vermiş onu tasavvufun seçkin isimleri arasında zikredip menkıbelerini nakletmiştir.⁶

Ahmed b. Hanbel, "Muhakkak ki Allah, her yüzyılın başında bu ümmete dinî işlerini yenileyecek bir müceddid gönderir"⁷ hadisini delil getirerek ilk yüzyıl müceddidinin Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720) ikinci yüzyıl müceddidinin ise İmâm Şâfiî olduğunu beyan etmiştir.⁸ Ahmed b. Hanbel'in bu kanaatı ulema tarafından genel kabul görmüştür. Ebû Recâ' Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855) ve Ebû Ya'kûb İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) gibi zamanın önemli isimleri de İmâm Şâfiî'in 'İmâm' olduğunu belirterek ilmî mertebesinin yüksekliğini ifade etmişlerdir.⁹

İmâm Şâfiî'nin tabakat türü bazı tasavvufî eserlerde biyografisine müstakil olarak neden yer verilmediği konusu müphemliğini korumaktadır. Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) de benzer bir şekilde bazı tasavvufî eserlerde kendisine yer verilmediği görülmektedir. Ebu Hanîfe'yi tasavvufî manada bir şahsiyet olarak görmeyen müellifler arasında Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Ebû Nu'aym el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî ve Abdurrahman Câmi'yi zikretmek gerekir.¹⁰ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî de *Sıfatü's-safve* adlı eserinde üç mezhep imamı; İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve İmâm Ahmed b. Hanbel'i önemli sûfîler arasında görüp onların menkıbelerini zikrettiği halde, Ebû Hanîfe'yi bu kapsam dışında bırakarak onun adını sûfî şahıslar arasında zikretmemiştir.¹¹

Bu konuda sûfî şahsiyet kimdir, tabakât türü kitap müelliflerinin sûfî şahsiyetleri belirlemedeki ölçü ve kıstasları nedir gibi hususlar önemli soru

⁶ Bk. Cemâleddîn Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, nşr. Hâlid Mustafâ Tarrûsî (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1433/2012), 391.

⁷ Ebû Dâvud, "Melâhim", 1; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar (Kahire: Mektebetü dâri't-türâs, 1390/1970), 1/53.

⁸ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/55; Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasan İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, nşr. Muhibbiddîn Ebî Sa'îd Ömer b. Ğarâme el-'Amravî (Beyrût: Dârü'l-fikir, 1415/1995), 51/ 267, 338; el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *eş-Şâfiî'î fi şerhi Müsnedi's-Şâfiî*, thk. Ahmed b. Süleyman, Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005), 1/50; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, el-*Bidâye ve'n-nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dârü hecr, 1418/1997), 10/276.

⁹ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/359; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 392; İbn Hacer el Askalânî, *Tevâli't-te'sîs li me'âli Muhammed b. İdris*, thk. Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kâdî (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1406/1986), 47, 82.

¹⁰ Bk. Sülemî, *Tabakâtü's-süfiyye*, 1-570; İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1 -10. ciltler arası; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 1-440; Câmi, *Nefahâtü'l-üns*, 1-888.

¹¹ Bk. İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 360, 391, 430, 524-606.

olarak göz önünde durmaktadır. Tasavvufî eserlere bakıldığında zühd, takvâ, vera', bid'atle mücadele, sünnete ittiba, ehl-i sünnet itikadı, ilim, ibadete düşkünlük, güzel ahlâk, cömertlik, ma'rifet ve muhabbet... gibi hususların sûfî şahsiyetleri belirlemede temel ölçü ve kıstas olduğu görülmektedir. Bu hususların hemen hemen tamamı başta Ebû Hanîfe ve İmâm Şâfiî olmak üzere birçok fukahada bulunmaktadır. Buna rağmen bazı mutasavvıf müellifler ilim vasfı daha ziyade ön plana çıkan bu şahısları sûfî şahsiyet olarak eserlerinde zikretmemişlerdir. Esasında velî kul kime denir, hangi vasıflara sâhiptir tartışmasına İmâm Şâfiî'nin kendisinin bizzat katıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda İmâm Şâfiî, fakihlerin 'evliyâullah' zümresinin dışında tutulmasına şiddetli bir şekilde karşı çıkmıştır. Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö. 458/1066) kaydına göre İmâm Şâfiî: 'Eğer fukaha evliyâullah zümresinden kabul edilmezse âhirette Allah'ın hiçbir velî kulu kalmaz!' diyerek bu konudaki yaklaşımını açıkça ifade etmiştir. Fukaha bazı rivayetlerde tahsis edilerek 'ilmiyle âmil' şeklinde ifade edilmiştir.¹²

Bu konuda İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111) İmâm Şâfiî'nin de içinde bulunduğu Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İmâm Mâlik ve İmâm Ahmed b. Hanbel'den oluşan beş mezhep imamının sûfî şahsiyet olarak zikredilmemesine tepki göstermektedir. Gazzâlî'ye göre bu beş imamın hepsi ibadete düşkün, dünyaya meyiletmeyen âbid ve zâhid kimselerdir. Onlar insanların maslahatları olan dünyevî ilimleri bildikleri gibi uhrevî ilimleri de bilmektedirler. Ayrıca onlar Allah'ın vechine talip seçkin âlim zümresindedirler. İmâm Şâfiî'nin gece ibadetine müdavim olduğunu zikreden Gazzâlî, bu sebepten dolayı da İmâm Şâfiî'yi velî şahsiyetlerin en önde gelenleri arasında kabul ettiğini açıkça ifade etmiştir.¹³

İmâm Gazzâlî gibi benzer düşünceye sahip olan Hücvirî İmâm Şâfiî'yi evliyâ zümresinin en üst mertebelerinden olan 'evtâd'dan kabul etmiştir.¹⁴ İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) de *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'sinde Hızır'ın şehâdetiyle İmâm Şâfiî'nin aynı şekilde 'evtâd'dan olduğunu beyan etmiştir.¹⁵ İstilah olarak 'evtâd'; evliyâullah merâtibini ifade eden 'ricâlü'l-gayb' zümresinin 'ğavs' ve 'imâmeyn' mertebeleri altında yer alan Allah'ın veli kulları için kullanılmaktadır. Evtâd; kâinatın kuzey, güney, doğu ve batı

¹² Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/155.

¹³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Cidde: Dârü'l-minhâc, 1432/2011), 1/91-92.

¹⁴ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 182.

¹⁵ Ebû Bekir Muhyiddîn Muhammed b. Ali İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Ahmed Şemseddîn, Muhammed Ali (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1420/1999), 3/253.

olmak üzere dört yönünü kuşatan dört veli kuldân oluşmaktadır. Bunlar varlığı tutan dört direk konumundadır.¹⁶

İmâm Şâfiî İslâm düşünce tarihinin en etkili şahsiyetlerinden birisidir. Bu hususu Ahmed b Hanbel: "Eli kalem tutan her kesin İmâm Şâfiî'ye bir minnet borcu vardır." diyerek beyan ederken¹⁷ Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848) de: "Nasıl ki güneş dünyaya hayat veriyorsa İmâm Şâfiî de aynı şekilde insanlara hayat vermektedir" diyerek benzer kanaatı ifade etmiştir.¹⁸

1. İmâm Şâfiî'nin Tasavvufî Yaklaşımları

Hücvirî İmâm Şâfiî'nin ilk yıllarda sûfilere karşı gönlünde bir katılık ve onlara karşı bir soğukluk olduğunu beyan etmiştir.¹⁹ Beyhakî de eserine Hücvirî'nin görüşünü destekleyen bazı rivayetlere yer vermiştir. Bu rivayetlerin birinde İmâm Şâfiî kendi zamanındaki bazı sûfi görüntüsündeki şahsiyetleri ironi yaparak şu şekilde eleştirmiştir: 'Şu dört vasıf olmadığı sürece, sûfi olunmaz! Tembel, yemeyi seven, uyumayı seven ve lüzumsuz işleri çok olan.'²⁰

Diğer bir rivayette ise İmâm Şâfiî sûfilerin akıl ve mantık ekseninden uzak, kendilerine göre bir yaklaşım ve anlayışlarının olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: 'Müslim el-Havvas dışında akli başında bir sûfi görmedim.'²¹ Bir başka rivayette ise İmâm Şâfiî sûfilere karşı kanaatını şu ifadelerle beyan etmiştir: "Sûfilerle on yıl dostluk kurdum. Fakat şu iki cümle dışında onlardan bir şey istifade edemedim. Vakit, kılıçtır. Eğer sen onu kesmezsen, (değerlendirmezsen) o seni keser."²²

Beyhakî her ne kadar eserine bu rivayetleri kayıt etse de İmâm Şâfiî'nin sözlerinin, manayı göz ardı edip zâhırla yetinen, hakikate değil şekle önem veren, insanların haklarına riayet etmeyen, helal kazanç ve helal lokma konusunda gayreti olmayan, ilim ve ibadetle değil fuzûlî işlerle meşgul olan kimseleri kapsadığını özellikle ifade etmiştir.²³

İmâm Şâfiî'nin eleştirilerindeki hedef kitlesi hakikî sûfiler değil sûfi geçinenler olduğu Beyhakî'nin izahından anlaşılmalıdır. Çünkü rivayetlerde ifade edildiğine göre İmâm Şâfiî'nin değer verdiği ve takdir

¹⁶ Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevi, *Câmi'u'l-usûl* (Mısır: y.y., 1298/1880), 9.

¹⁷ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 51/349; Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 30.

¹⁸ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 51/355.

¹⁹ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 181.

²⁰ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/207.

²¹ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/207.

²² Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/208.

²³ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/207-208.

ettiği azda olsa hakiki tasavvufu temsil eden kimseler mevcuttur. Onlardan birisi rivayette geçen Müslim el-Havvâs'dır. İmâm Şâfiî'nin manevî şekillenmesinde Havvâs'ın etkisi hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz. Esasında Havvâs'ın biyografisi hakkında kaynaklarda çok fazla bir bilgi yer almamaktadır. *Şu'abü'l-îmân* adlı eserde Müslim el-Havvâs'ın hacda Süfyân b. 'Uyeyne ile karşılaştığı ve Süfyân b. 'Uyeyne'ye hürmet gösterdiğine ve ondan rivayetlerde bulunduğu dair bazı bilgiler bulunmaktadır.²⁴ Aynı eserde Havvâs'ın Horasan ekolünün önemli temsilcilerinden Abdullah b. Mübârek'in ilmî ve manevî neşvesinde yetiştiği hatta Havvâs'ın üstadı Abdullah b. Mübârek'in: "Günahların kalbi öldürdüğü, günahları terk etmenin ise kalbi yaşattığını ifade eden..." şiirini naklettiği bilgisi yer almaktadır.²⁵

Bu bilgiler ışığında Müslim el-Havvâs'ın Süfyân b. 'Uyeyne ve Abdullah b. Mübârek'in ilmî ve manevî neşvesine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Esasında Süfyân b. 'Uyeyne ve Abdullah b. Mübârek, Müslim el-Havvâs'ın hocası olduğu gibi İmâm Şâfiî'nin de hocasıdır. İbn Hacer Askalânî (ö. 852/1449), *Tevâli't-te'sîs* adlı eserinde İmâm Şâfiî'nin yetmiş dokuz üstadının isimlerini ayrı ayrı zikretmiştir. O zikrettiği isimlerden birisi de Abdullah b. Mübârek'dir.²⁶ Merv doğumlu olan Abdulah b. Mübârek baba tarafından Türk'tür. Zühd anlayışını benimseyen Abdulah b. Mübârek zühdle ilgili hadis rivayetlerini meşhur eseri *Kitabü'z-zühd ve'r-rekâik*'de toplamıştır.²⁷

Bu bilgilere dayanarak İmâm Şâfiî'nin Süfyân b. 'Uyeyne ve Abdullah b. Mübârek'in din ve tasavvuf anlayışını benimsediğini, bunların manevî neşvesinde yetişen talebeleri de takdir ettiğini belirtmek gerekir. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565) eserinde Müslim el-Havvâs'ın helal lokma konusunda titiz olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Kur'an tilaveti konusunda Hz. Peygamber (a.s.) Cebrâil'den nasıl alıp okudu ise Havvâs'ın

²⁴ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmîd (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1423/2003), 6/ 432.

²⁵ رَأَيْتُ الدُّنُوبَ تُمِيتُ الْقُلُوبَ ... وَتُثَبِّعُهَا الدَّلَّ إِدْمَانُهَا
وَتَرْكُ الدُّنُوبِ حَيَاةَ الْقُلُوبِ ... وَخَيْرٌ لِنَفْسِكَ عَضْبَانُهَا
وَهَلْ بَدَّلَ الدِّينَ إِلَّا الْمُلُوكُ ... وَأَخْبَارُ سُوءِ وَرُهْبَانُهَا
وَبَاعُوا النُّفُوسَ فَلَمْ يَزَبْحُوا ... وَفِي الْبَيْعِ لَمْ يَغْلُ اثْمَانُهَا
"لَقَدْ وَقَعَ الْقَوْمُ فِي حَيْفَةٍ ... يَبِينُ لِي الْعَقْلُ إِتْنَاثُهَا"
Bk. Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 9/423.

²⁶ Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 62-71.

²⁷ Raşit Küçük, Abdullah b. Mübarek, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988),1/122-124.

da aynı tarzda duygulu ve huşûlu okuduğunu belirtmektedir.²⁸ İmâm Şâfiî'nin Kur'an okuduğunda ve âyetleri tefsir ettiğinde kendisine tenzil edilmiş gibi okuması ve tefsir etmesinde²⁹ Havvâs'ın etkisini göz ardı etmemek gerekir.

İmâm Şâfiî'nin eleştirilerinde tüm sûfilere hedef almadığının bir delilide Fudayl b. 'Iyâd'dır (ö. 187/802). Çünkü Fudayl, İmâm Şâfiî'nin üstadlarından birisidir.³⁰ Fudayl Merv'de doğmuş, Kûfe'de Ebû Hanîfe'nin öğrencisi olmuş ve son ömrünü de Mekke'de geçirmiş, tasavvuf tarihinin önemli ve öncü isimlerinden birisidir. Bu öneminden dolayı Sülemî meşhur eseri *Tabakâtü's-sûfiyye*'ye ilk önce onunla başlamıştır.³¹ Fudayl'ın sûfi şahsiyetinin önünde güçlü bir ilim kimliği vardır. Bu vasfından dolayı Fudayl 'hucet' kabul edilmiştir. Kaynaklarda Fudayl'ın sadûk, sikâ, me'mûn ve hucet olma konusunda muhaddislerin icma' ettikleri beyan edilmiştir.³² İmâm Şâfiî'nin ilmî ve manevî şekillenmesinde Fudayl'ın etkisi büyüktür. İmâm Şâfiî üstadının ders halkalarına katılmış, onun sözlerini beğenmiş ve yer yer de onun sözlerini nakletmiştir. İmâm Şâfiî'nin Fudayl'dan naklettiği sözlerden birisi şudur: "Kâbe'den uzak olup da Kâbe'yi tavaf eden nice insandan ecir bakımında daha kazançlı insanlar vardır."³³

İmâm Şâfiî'nin mülâkî olduğu ve takdir ettiği sûfi şahsiyetlerden birisi de Ahmed b. Ebî'l-Havârî'dir (ö. 230/844). Dimeşk kökenli olan Ahmed, Süfyân b. 'Uyeyne'nin talebelerindendir.³⁴ İmâm Şâfiî yer yer Ahmed'den rivayette bulunmuştur. Ebû Bekir İbn Ebî'd-Dünyâ (ö. 281/894) *el-'Uzle ve'l-İnfirâd* ile *el-Evliyâ* adlı eserlerinde bu rivâyetlere yer vermiştir.³⁵

²⁸ Abdülvehhâb Şa'rânî, *Veliler Ansiklopedisi et-Tabakâtü'l-kübrâ*, trc. Abdülkadir Akçiçek (İstanbul: Erkam Yayınları, 1407/1986), 1/202.

²⁹ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/362; Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 89.

³⁰ Beyhakî, *Menâkibü's-Şâfiî*, 2/311; Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 68.

³¹ Sülemî, *Tabakâtü's-sûfiyye*, 6.

³² İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 3/109, 8/116; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 48/385-389; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtü'l-meşâhir ve'l-e'lâm*, nşr. Ömer Abdüsselam Tedmirî (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1407/1987), 12/335, 16/112.

³³ Beyhakî, *Menâkibü's-Şâfiî*, 2/175; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî ve menâkibuhû*, thk. Abdülğanî Abdülhâlîk (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1424/2003), 159, 238.

³⁴ Sülemî, *Tabakâtü's-sûfiyye*, 98.

³⁵ Bkz. Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî'd-Dünyâ, *el-'Uzle ve'l-İnfirâd*, thk. Hasan Âl-i Selmân (Riyâd: Dârü'l-vatan, 1417/1997), 131, 152; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, thk. Muhammed Said b. Besyûnî Zağlul (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-sekâfiyye, 1413/1993), 22, 28.

İmâm Şâfiî'nin ta'zim gösterdiği sûfi şahsiyetlerden birisi de Şeybân er-Râ'î'dir (ö.?). *İhyâu ulûmi'd-dîn*'de İmâm Şâfiî'nin Şeybân'ı ziyaret ettiği yanına diz çöküp ta'zimle oturduğu ve bazı sorular sorduğu belirtilmektedir. "İmâm Şâfiî'ye: 'Senin gibi bir şahıs böyle bir bedeviye soru mu sorar?' denildiğinde İmâm Şâfiî'nin Şeybân'ı kastederek: 'Bu bizim bilmediğimiz şeyleri biliyor' dediği kaydedilmektedir."³⁶ Şeybân Merv kökenlidir. Âbid, sâlih, zâhid ve emr-i bi'l-ma'ruf vasfıyla temeyyüz eden Şeybân, Süfyân es-Sevrî'den rivayette bulunan talebelerindedir.³⁷

er-Risâletü'l-Kuşeyriyye'de Şeybân er-Râ'î'nin İmâm Şâfiî'nin yanına geldiğinde Ahmed b. Hanbel'in, Şeybân'a ilim konusunda eksikliğini ortaya çıkarmak ve bu konuda onu ikaz etmek için soru sormaya yöneldiği ifade edilmektedir. "İmâm Şâfiî'nin soru sormaması hususunda ikazlarına rağmen Ahmed b. Hanbel, Şeybân'a şu soruyu yöneltmiştir: 'Bir gün ve bir gecede beş vakit namazdan birini kılmayı unutan ve unuttuğu namazın hangi namaz olduğunu bilmeyen kimseye gerekli olan nedir?' Şeybân bu soruya şöyle cevap vermiştir: 'Ey Ahmed! Bu Allah'tan gafil olan bir kalbe işaret eder. Bu kalbin bir daha Mevlâsından gafil olmaması için terbiye edilmesi gerekir.' Bu cevap karşısında Ahmed b. Hanbel kendisinden geçmiştir."³⁸ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de ise "Şeybân'a zekât konusunda soru sorulduğu, Şeybân'ın Ahmed b. Hanbel ve İmâm Şâfiî'ye dönerek: 'Sizin mezhebimize göre kırk koyuna karşılık bir koyun verilirken bizim mezhebimize göre ise varlığın hepsi Allah'ındır. Biz bu varlıktan hiçbir şeye mâlik değiliz!' dediği zikredilmektedir."³⁹

İbn Teymiyye (ö.728/1328), İmâm Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in Şeybân er-Râ'î ile mülâkiliğini kat'î surette kabul etmez. Ona göre bu mülâkiliğin ifadesi yalan ve batıldan başka bir şey değildir. Çünkü İmâm Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel, Şeybân'ın zamanına yetişmemişlerdir.⁴⁰ İbn Teymiyye bu kesin ifadelerine rağmen Şeybân'ın vefat tarihi ile ilgili de bir bilgi vermemektedir. İbn Teymiyye'nin bu konuda net bir bilgi vermeyip inkârla yetinmesi, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'deki kayıtların tercih edilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Tarih alanının etkili kalemlerinden Muhammed ez-Zehebî (ö. 748/1348) de Şeybân'ın vefat

³⁶ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/82.

³⁷ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sikât*, thk. es-Seyyid Şerafüddin Ahmed (Kâhire: Dârü'l-fikir, 1395/1975), 6/448.

³⁸ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 425.

³⁹ İbnü'l-'Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/318.

⁴⁰ Takiyyüddin Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Enver el-Bâz Âmir el-Cezzâr (Mısır: Dârü'l-vefâ, 1426/2005), 11/581.

tarihi konusundaki tartışmalara katılarak bu konuda net bilgisinin olmadığını beyan etmiştir. Zehebî, vefat tarihi konusunda elinde bir bilginin olmadığını ifade etse de Şeybân'ın kerâmet sahibi bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir.⁴¹

Buraya kadar anlatılanlardan İmâm Şâfiî'nin tasavvufa uzak olmadığı, sûfi vasfıyla temeyyüz eden özellikle de Horasan menşeli birçok şahıstan etkilendiğini söylemek gerekir. Onun tepkisi ilim, amel ve güzel ahlâk boyutundan yoksun sûfi geçinen şahsiyetleredir. Bu bağlamda 'Eğer fukaha evliyâullah zümresinden kabul edilmezse ahirette Allah'ın hiçbir velî kulu olmaz!⁴² sözü, tasavvuf ve manevî neşvenin ilme dayandırılması gereğini ifade etmesi açısından dikkat çekicidir.

Bu kısımda İmâm Şâfiî'nin tasavvufu ile ilişkisini net bir şekilde ortaya koymak açısından vefatından önce gerçekleşen bazı olayları da zikretmek yerinde olacaktır. Mısır'daki seçkin talebelerinden Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem (ö. 268/881), İsmâil b. Yahyâ el-Müzenî (ö. 264/877), Ebû Yakûb Yûsuf b. Yahyâ el-Büveytî (ö. 231/845) ve er-Rebî' b. Süleymân el-Mürâdî'nin (ö. 270/883) aralarında İmâm Şâfiî'nin vefatından sonra yerine kimin geçeceği ve tedris halkasının başında kimin bulunacağı hususunda tartışma çıkmıştır. Bu tartışma İmâm Şâfiî'ye ulaştığında İmâm Şâfiî kendisinden sonra makamına Büveytî'nin geçeceğini açıkça ifade etmiş ve: 'İsteyen halkaya otursun isteyen kalksın, ayrılışın gitsin' diyerek kararına uymayan talebelerine restini çekmiştir. İmâm Şâfiî Büveytî'yi kast ederek: 'Bu benim lisanımdır' demiş, halkanın başında onun olacağını ifade etmiş ve diğer talebelerinin de ona tabi olmasını istemiştir. Eserlerde İmâm Şâfiî'nin Büveytî'yi tercih ederken Büveytî'nin ilmî yönünü dikkate aldığı gibi zühd yönünü de dikkate aldığı özellikle belirtilmektedir. İmâm Şâfiî Büveytî'ye ilim ve fetva konusunda güvendiği gibi onun manevî neşvesini ve zühd yaklaşımını da takdir etmektedir. Büveytî hocasının takdir ettiği gibi vaktini ilme ve zikre adanmış tasavvufî yönü ağır basan bir şahsiyettir. O hocası gibi gündüzleri oruçlu geçirmiş, günde bir hatim yapmış ve gece ibadetlerini aksatmamıştır. Daha sonraki zamanlarda Şâfiî uleması Büveytî eliyle yetişmiştir. Büveytî'nin ilmî ve manevî neşvesini tevârüs eden fukaha, İmâm Şâfiî'nin anlayışını geniş kitlelere ulaştırmıştır.⁴³

⁴¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 10/268.

⁴² Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/155.

⁴³ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/237; Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 210; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/92; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 51/268, 53/359; Tâcüddîn b. Alî es-Sübki, *Tabakâtu's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettah Muhammed el-Hulû (Kâhire: Hecer, 1413/1992), 2/162-163; Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 181; Sülemî, *Tabakâtu's-*

Ölümüne sebep olan hastalığında gerçekleşen bu olay açıkça gösteriyor ki İmâm Şâfiî ilim dışında zühde yani tasavvuf anlayışına değer vermekte, ilim temelli zühd anlayışlarını takdir etmekte ve desteklemektedir. Bu değerlendirmelerden sonra İmâm Şâfiî'nin bazı kavramlar konusunda görüş ve düşüncelerini vermek faydalı olacaktır:

1.1. Riyâzât Eğitimi

Nefis tezkiyesine önem veren İmâm Şâfiî, nefisini tezkiye edip koruyamayan kimsenin amelinin kendisine fayda vermeyeceği görüşündedir.⁴⁴ O, nefis tezkiyesi yapmayıp şehvetlerine tâbî olanların, Hak'ı unutup dünya insanlarına kullukta bulunacaklarını beyan etmiştir.⁴⁵ İmâm Şâfiî nefis terbiyesi konusunda iradesi sağlam şahsiyetlerdendir. Onun şu sözü bu hususu ifade etmesi açısından dikkat çekicidir: "Eğer soğuk suyun dini konuda mürüvetime zarar verdiğini bilseydim; sıcak su dışında asla soğuk su içmezdim."⁴⁶ Ona göre mürüvvet; güzel ahlâk, cömertlik, tevazu ve uzlet olmak üzere dört rükün üzerine kuruludur.⁴⁷

On altı sene bazı rivayetlerde yirmi sene bir defa dışında karnını tam olarak doyurmayan İmâm Şâfiî'ye göre nefis tezkiyesinde en önemli husus, kılet-i taâm yani az yemektir. O, çok yemeğin bedeni ağırlaştırdığını ve zekîliği giderip uykuyu çoğalttığını ifade etmiştir. Ona göre bu durum ibadete zafiyet getirmektedir.⁴⁸ Burada ifade edildiği gibi İmâm Şâfiî çok gıda yemek ile zekîlik arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. O, çok yemek yiyen şişman kimselerin idrak güçlerinin zayıfladığını ve zekîliklerinin gittiğini şu şekilde ifade etmiştir: 'Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin dışında şişman olup da akıllı olan bir kimse görmedim.'⁴⁹

İmâm Şâfiî nefis tezkiyesinde az yemeğe dikkat çektiği gibi kılet-i kelâma yani az konuşmaya da dikkat çekmiştir. Talebelerine ve sevenlerine

sûfiyye, 201; Abdülğani ed-Dezar, *el-İmâmü's-Şâfiî* (Dimeşk: Dârü'l-kalem, 1417/1996), 165.

⁴⁴ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/97.

⁴⁵ Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed el- Kazvînî, *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*, thk. Ebû Bekir Vâil Muhammed Bekir Zehrân (Katar: Vüzâratü'l-Evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1428/2007), 1/20.

⁴⁶ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/298; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/80.

⁴⁷ Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ*, 1/ 80.

⁴⁸ Beyhakî, *Menâkîbü's-Şâfiî*, 2/166-167; Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 78; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/93; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/394; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 14/322.

⁴⁹ Beyhakî, *Menâkîbü's-Şâfiî*, 1/158-159; Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 98; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru e'lâmi'l-nübelâ*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Muhyî Hilâl es-Serhân (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1404/1984), 10/91.

az konuşmaları konusunda nasihatta bulunmuştur. Bu hususu ifade etmesi açısından şu nasihatı dikkat çekicidir: “Konuşman gerektiğinde bile sus! Çünkü insanların çoğu konuştuıkları zaman nâdim olurlar. Sustuğu zaman nâdim olan insan azdır.”⁵⁰ İmâm Şâfiî, insanların söz ve hevâ konusunda uğruyacakları akıbetlere dikkat çekerek: “İnsanlar bu hususu bilselerdi aslandan kaçtıkları gibi bunlardan da kaçarlardı, demiştir.”⁵¹ O, sükûtu ihtiyar ederek dilin afetlerinden uzak kalınması gerektiğini ifade ettiği gibi kötü sözlerin işitilmemesi konusunda da sevenlerini uyarmıştır. Ona göre kötü sözü dinleyen, sözü söyleyen gibi sorumlu ve sözün ortağıdır.⁵²

Killet-i menâmı yani az uyumayı da hayatında tatbik eden İmam-ı Şâfiî'nin riyâzat konusunda dikkat çektiği bir husus da masiyetten kaçınmak ve mâlâyâniyi terk etmektir. Ona göre bu hususlara dikkat etmek kalbi nurlandır. Uzlet-i enâm yani halvet konusunda da talebelerine: “Size halvet gerekir. Sefih insanlarla beraber olmaktan kaçının” diyerek tavsiyeleri olmuştur.⁵³

1.2. Zühd Yaklaşımı

İmâm Şâfiî'nin çocukluk ve gençlik yılları yani ilim tahsil ettiği yıllar ailesinin imkânlarının az oluşundan dolayı maddî zorluklar içinde geçmiştir. Tahsil yıllarını tamamlayıp muallimlik mertebesine ulaştıktan sonra hayatında maddî olarak rahatlamalar olsa da zühd anlayışından vaz geçmemiştir. Selâmetin zühdde olduğunu söyleyen İmâm Şâfiî kadına göğsün yakıştığı gibi insana özellikle de ulemaya zühdün daha çok yakıştığını beyan etmiştir.⁵⁴

Dünyâ ve âhiret konusunda tercihi âhiret yönünde kullanan İmâm Şâfiî, dünyaya zâhid âhirete rağıp olanın iki gözünün aydınlık olacağını ifade etmiştir.⁵⁵ Kalpte dünya sevgisi ile Allah sevgisinin bir arada bulunamayacağını savunan İmâm Şâfiî bu konuda şunları söylemiştir: “Gönlünde dünya sevgisi ile Allah sevgisini cem ettiğini söyleyen kimse yalan söyler.”⁵⁶ Eserlerde beyan edildiğine göre ulema İmâm Şâfiî'nin

⁵⁰ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/412.

⁵¹ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/310; Zehebî *Siyeru e'lâmi'l-nübelâ*, 10/18.

⁵² Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/94.

⁵³ Kazvînî, *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*, 1/20.

⁵⁴ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/171; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/394; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 14/322; Zehebî, *Siyeru e'lâmi'l-nübelâ*, 10/36.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *eş-Şâfiî fi şerhi Müsnedi's-Şâfiî*, 1/47.

⁵⁶ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/94; İbnü'l-Esîr, *eş-Şâfiî fi şerhi Müsnedi's-Şâfiî*, 1/48.

sikalığında, eminliğinde, adaletinde ve zühdünde ittifak etmişlerdir. İmâm Şâfiî, zühd ve takva gibi manevî alanda son noktaya ulaşmış bir şahsiyettir.⁵⁷

İmâm Şâfiî, cömertliği zühdün başı olarak kabul etmiştir. Ona göre bir şeyi çok seven ondan ayıramaz. Cömert olan ve ikramda bulunarak malından ayrılan kimse dünyalığı küçümsediğini ifade etmiştir. Bu husus zühdün hakiki manasını ifade eder. İmâm Şâfiî zühdün kuvvetini Allah'tan havf ve âhiret himmetine bağlamıştır.⁵⁸ Bu anlayışa göre âhireti tercih etme ve havf mertebesine göre insanların zâhitlikleri farklılaşır. *İhyâu ulûmi'd-dîn*'de ifade edildiğine göre İmâm Şâfiî zühdü imanın kemali olarak kabul etmektedir. Ona göre emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker, Allah'ın hududunu muhâfaza, âhirete rağbet, sıdk ve zahitlik imanın kemâlini ifade eder.⁵⁹

İmâm Şâfiî zühdü dünyalıktan tamamen uzaklaşma olarak değil; yeter miktarda istifade etmek olarak algılamıştır. Ona göre dünyadan kifayetten fazlasını talep etmek ceza getirir. Allah bu durumda ehl-i tevhidi cezalandırır.⁶⁰

1.3. Takvâ ve Vera' Hassasiyeti

Takvâ ile benzer manaya gelen vera' ıstılahta şüpheli olan şeyleri bile terk etmek anlamına gelmektedir.⁶¹ Kaynaklarda güzel ahlâk ve güzel yaşantıya sahip olduğu vurgulanan İmâm Şâfiî'nin takvâ ve vera' vasıfları özellikle zikredilmektedir.⁶² Takvâya sarılmayanın zelil olacağını beyan eden İmâm Şâfiî, bir üst davranış şekli olan vera' hususiyetiyle de temeyyüz etmiştir. Ona göre en zor ameller arasında yalnızken vera' hassasiyetini muhafaza etmek gelmektedir.⁶³

Fudayl b. 'İyâd'ın oğlu meşhur zâhitlerden Ebû 'Abîde (ö. 236/850) İmâm Şâfiî'nin meclislerine katılmış ondan istifade etmiştir. Ebû 'Abîde bir sözünde İmâm Şâfiî'nin vera' ve diğer meziyetlerini şu şekilde ifade etmiştir:

⁵⁷ Hilmîzâde İbrâhim Rifat, *Menâkıb-i Hazret-i İmâm-ı Şâfiî* (Dersaadet/İstanbul: Kütübhane-i cihân şirket-i mürettebiyye matbaası, 1318/1900), 7; Dekar, *el-İmâmü's-Şâfiî*, 62.

⁵⁸ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/96.

⁵⁹ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/96; ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *eş-Şâfiî fi şerhi Müsnedi's-Şâfiî*, 1/47; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ*, 1/80.

⁶⁰ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/169.

⁶¹ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, trc. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 87.

⁶² Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/95, 98; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/301; İbnü'l-Esîr, *eş-Şâfiî fi şerhi Müsnedi's-Şâfiî*, 1/47; Dekar, *el-İmâmü's-Şâfiî*, 62; Rifat, *Menâkıb-i Hazret-i İmâm-ı Şâfiî*, 7.

⁶³ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 392; Şa'rânî, *Velîler Ansiklopedisi*, 1/166.

“İmâm Şâfiî'den daha akıllı, daha fasih ve daha vera'lı bir kimse görmedim.”⁶⁴ İmâm Şâfiî'nin kendisinden sonra halef olarak bıraktığı Büveytî,⁶⁵ Ebû 'Abîde gibi benzer bir düşünceye sahiptir. O da İmâm Şâfiî'den daha vera'lı bir kimse görmediğini ifade etmiştir.⁶⁶ İmâm Şâfiî'ye göre dünya ve âhiret hayrı, şu beş şeyle elde edilir: Bunlar; nefis zenginliği, ezayı ortadan kaldırmak, helal kazanç, takvâ ve Allah'a güven.⁶⁷

1.4. Fütüvvet Anlayışı

Keşfu'l-mahcûb adlı eserde İmâm Şâfiî'nin fütüvvet ve vera' vasıflarıyla temeyyüz ettiği beyan edilmektedir.⁶⁸ Tasavvufî eserlerde fütüvvet neşvesinde yiğitlik, mertlik, diğergamlık, helal kazanç ve güzel ahlâk gibi bazı hususiyetlerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.⁶⁹ *Menâkıbü's-Şâfiî*'de kaydedildiğine göre İmâm Şâfiî fütüvveti hürlerin zinet ve takısı olarak kabul etmiştir.⁷⁰

İmâm Şâfiî'nin fütüvvet neşvesinin temelinde iki hocası Abdullah b. Mübârek ile Fudayl b. 'İyâd'ın etkisini görmek mümkündür. Horasan kökenli her iki şahsiyet, yiğit ve bahadırılıklarıyla temeyyüz etmişlerdir. Kaynaklarda Fudayl ile İbn Mübârek arasında uhuvve/kardeşlik akdinin olduğu belirtilir. Mekke'de fütüvvet konusunda ilk söz söyleyenlerden birisi Fudayl'dır. Fudayl Mekke'de İmâm Şâfiî'nin tasavvufî neşveyle tanışmasında en etkili hocalarından birisidir.⁷¹ İmâm Şâfiî Fudayl'ın sohbetlerine katılmış onun sözlerini beğenmiş ve onun bazı sözlerini de nakletmiştir.⁷²

İmâm Şâfiî'nin fütüvvet anlayışı güzel ahlâka dayanır. Hemen hemen bütün kaynaklarda İmâm Şâfiî'nin güzel ahlâkına vurgu yapılmaktadır. İmâm Şâfiî'nin güzel ahlâk anlayışında herkesi razı etmek diye bir gaye söz konusu değildir. O bu konuda şunları ifade etmiştir: “Sen insanların tümünü razı etmeye muktedir olamazsın. Sen Allah'la aranı düzelt insanlara aldırış

⁶⁴ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/301; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 14/312; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/275.

⁶⁵ Dekar, *el-İmâmü's-Şâfiî*, 166.

⁶⁶ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/271.

⁶⁷ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/170; Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 135; Kazvînî, *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*, 1/20.

⁶⁸ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 181.

⁶⁹ Ömer Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları*, trc. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz (İstanbul: Vefa Yayınları, 1990), 317-318.

⁷⁰ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/200.

⁷¹ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/311; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/950; Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 62-71.

⁷² Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/175; Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 159, 238.

etme!”⁷³ İmâm Şâfiî Allah’ın rızasını hedefleyen güzel ahlâkın dünya ve âhiret kusurlarını örteceğini beyan etmiştir. Ona göre tevazu güzel ahlâkın, kibir ise kötü ahlâkın bir göstergesidir. Tevazu muhabbeti, kanaat ise rahatı getirir.⁷⁴

İmâm Şâfiî’nin fütüvvet neşvesinde en önemli hususlardan birisi de helal kazanç ve cömertliktir. Onun bu anlayışında çalışıp kazanmak, maişeti temin etmek ve diğer insanlara da ikram ve cömertlikte bulunmak esastır. İmâm Şâfiî çalışmayıp kendi maişetini temin etmeyen, başkalarına el avuç açan kimseleri eleştirmiş hatta şu sözünüyle onlarla istişare edilmeyeceğini ifade etmiştir: “Evinde unu olmayan kimse ile müşavere etme”⁷⁵

Onun güzel ahlâk ve fütüvvet konusundaki yaklaşımlarının en önemli ayağını cömertlik konusu oluşturur. İmâm Şâfiî’yi tanıyanlar, yanında bulunanlar onun cömertliğine şahit olmuşlardır. Talebelerinden Rebi’ b. Süleymân’ın rivayet ettiği şu olay İmâm Şâfiî’nin gönül zenginliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. “Rivayete göre İmâm Şâfiî velime yani davet yemeği vermiştir. Ebû Yakûb el-Büveytî, Rebi’ b. Süleymân’a: ‘Otur sen de yemek ye demiş.’ Rebi’: ‘Bana kim izin verdi ki? diyerek bu isteğe olumsuz karşılık vermiştir. Bu sözü işiten İmâm Şâfiî, Rebi’e: ‘Sübânallah! Bütün malım sana helal olsun’ demiştir.”⁷⁶

Cömertliğini ifade etmek açısından şu olayı da zikretmek yerinde olacaktır: Nocrân’da ki yöneticilik görevinden dolayı on bin dinar kazanan İmâm Şâfiî Mekke’ye gelir gelmez bu paranın hepsini hiç bırakmamak üzere tasadduk etmiştir.⁷⁷ Ayrıca kaynaklarda İmâm Şâfiî’nin hamamdan çıktıktan sonra hamamcıya, yere düşen kamçısını veren kimseye kendilerini hayrette bırakacak şekilde çok para verdiği ifade edilmiştir.⁷⁸

İmâm Şâfiî hürriyetin temelinde cömertlik ve takvâyı görmüştür. Ona göre bu iki hususiyet bir şahısta birleştiğinde o kişi hürdür.⁷⁹ Yemek yedirmeyi seven, dirhem ve dinar tasaddukunda bulunan İmâm Şâfiî⁸⁰ üç ameli en zor amel olarak görmüştür. Bunlardan birisi azlıkta cömert olmak,

⁷³ Askalânî, *Tevâli’t-te’sîs*, 136.

⁷⁴ Beyhakî, *Menâkibü’s-Şâfiî*, 2/200, 222, 227; Nevevî, *Tehzibu’l-esmâ*, 1/80.

⁷⁵ Askalânî, *Tevâli’t-te’sîs*, 136.

⁷⁶ Askalânî, *Tevâli’t-te’sîs*, 124.

⁷⁷ Beyhakî, *Menâkibü’s-Şâfiî*, 1/92, 2/168; Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 286; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, 1/94; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 14/324; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 394.

⁷⁸ Beyhakî, *Menâkibü’s-Şâfiî*, 2/221; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, 1/945.

⁷⁹ Beyhakî, *Menâkibü’s-Şâfiî*, 2/200, 222, 227; Nevevî, *Tehzibu’l-esmâ*, 1/80.

⁸⁰ Râzî, *Âdâbü’s-Şâfiî*, 93.

diğeri yalnızlıkta vera' sahibi olmak, bir diğeri ise umulan ve korkulan bir kişinin yanında hak sözü söylemek.⁸¹

1.5. Kur'ân ve Sünnete Bağlılığı

İmâm Şâfiî'nin manevî neşvesinin özünü Kur'an ve sünnet bütünlüğü oluşturmaktadır.⁸² O erken yaşta Kur'an'ı hıfz etmiş ve başta *Muvattâ* olmak üzere bazı hadis mecmualarını ezberlemiştir. Dinin iki ana kaynağına olan hâkimiyeti onda üst seviyede özgüven oluşturmuştur. Bu manada Beyhakî'nin kaydına göre İmâm Şâfiî, Mekke'de insanlara meydan okuyarak şu şekilde seslenmiştir: "Bana istediğinizi sorun. Size Allah'ın kitabından ve Rasûlullah'ın sünnetinden cevap vereceğim."⁸³ O, Kur'an ve sünnete dayanmayan konuşmaları ve yaklaşımları hep hezeyan olarak nitelemiştir.⁸⁴

İmâm Şâfiî, esas olanın kendi görüş ve içtihatları değil, Kur'an ve sünnet olduğunu hep vurgulamıştır. Hem hayatta hem de öldükten sonra Kur'an ve sünnete muhalif bir görüşü olursa ondan döndüğünü beyan etmiştir. Talebesi Ahmed b. Hanbel, İmâm Şâfiî'nin Kur'ân ve sünnet konusunda insanların en fakih olduğunu beyan etmiş ve kırk senedir her namazda kendine, anne ve babasına dua ettiği gibi, İmâm Şâfiî'ye de dua ettiğini ifade etmiştir.⁸⁵

İmâm Şâfiî, Kur'an ilimlerinde söz sahibi olduğu gibi Rasûlullah'ın sünnetini bilme konusunda da üstün bir meziyete sahiptir. Ahmed b. Hanbel hadislerdeki nâsîh ve mensûh konusunu en iyi bilen İmâm Şâfiî olduğunu belirtmiştir. Hadise ittiba konusunda çok hassas davranan İmâm Şâfiî kendisine bir soru sorulduğunda bunun cevabını hadislerden tesbit etmiş ve Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurdu diyerek soruya cevap vermiştir. O: 'Benden işitmeseniz de bütün hadisler benim sözümdür' diyerek hadis konusundaki yaklaşımını açık bir şekilde ortaya koymuştur.⁸⁶

'Fıkhu'l hadis' konusunda üstün meziyete sahip olan⁸⁷ İmâm Şâfiî, hadis rivayetinde 'sadûk' olarak vasıflandırılmıştır. Yahyâ b. Ma'în (ö.

⁸¹ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/397, 398, 411.

⁸² Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/83; Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 177.

⁸³ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/362; Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ (Mekke: Mektebetü dâri'l-bâz, 1414/1994), 5/212, rivâyet no: 9835.

⁸⁴ Zehebî *Siyeru e'lâmi'l-nübelâ*, 10/20.

⁸⁵ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/220, 473; Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, 3/300; Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâu'z-zaman*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdir, 1994), 4/164.

⁸⁶ Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 50, 70; İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-a'yân*, 4/163.

⁸⁷ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/334, 345.

233/848): “Eğer kizb/yalancılık mutlak olarak mübah olsaydı, onun kişiliği yalan söylemesine engel olurdu,⁸⁸ diyerek” İmâm Şâfiî'nin yalandan uzak yüce bir şahsiyet olduğunu ifade etmiştir. Irak'ta tesis ettiği ilim halkalarında hadisi ve sünneti öncüleyen yaklaşımından dolayı ‘nâsıru'l-hadîs’ olarak isimlendirilmiştir. Onun sayesinde hadis ehli uyanmış ve bu grup kendi anlayışlarını daha rahat ifade etme olanağı bulmuşlardır.⁸⁹ *es-Sünen* müellifi Ebû Dâvud (ö. 275/889) İmâm Şâfiî'nin hadis konusunda ciddiliğini şu ifadelerle ortaya koymuştur: “Şâfiî'nin hadis konusunda hata ettiğini bilmiyorum.”⁹⁰

Fikhî mezhep müessisi olmasına rağmen İmâm Şâfiî, kendi görüş ve düşüncelerinin Kur'an ve sünnete aykırı olduğunda onların terk edilmesini istemiş; esas geçerli olanın naslar olduğunu beyan etmiştir. Bu hususu ifade etmesi açısından şu sözü önem arzetmektedir: “Yazdıklarımda sünnete muhalif bir şeyler bulursanız o zaman sünneti kabul edin benim söylediklerimi terk edin. Benim sözlerimi duvara çarpın, atın gitsin!”⁹¹ Kendi sözünün Hz. Peygamber'in (a.s.) sözünün yanında hiçbir değerinin olmadığını ifade eden İmâm Şâfiî, talebelerine hadis ehline yapışmaları konusunda uyarılarda bulunmuş ve: ‘Hadis sahih olduğunda o benim mezhebimdir’ diyerek hadis ve sünnet konusundaki tutumunu açıkça beyan etmiştir.⁹²

İmâm Şâfiî sünnetin hükmî değeri açısından (en-Nisâ 4/105)⁹³ ve (en-Nahl 16/44, 64)⁹⁴ âyetlerini delil getirerek Hz. Peygamber'in (a.s.)

⁸⁸ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/361; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/276.

⁸⁹ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/472; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/344, 357, 363; Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 25; Kazvînî, *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*, 1/12.

⁹⁰ Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, 9/113.

⁹¹ Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 69; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/389; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 14/321; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 394; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/276; Kazvînî, *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*, 1/18.

⁹² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 14/321; Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 109; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/276-277.

⁹³ “(Ey Muhammed!) İnsanlar arasında, Allah'ın sana bildirdiği şekilde hükmetmen için bu Kitab'ı sana gerçeğin, hakkın ta kendisi olarak biz indirdik...” Bk. Hasan Tahsin Feyizli, *Fezû'l-Furkan Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Mealî* (İstanbul/ Server İletişim, 2007), 94.

⁹⁴ “...Sana da bu zikri (Kur'an'ı) indirdik ki kendileri için insanlara indirilen şeyi bildirip açıklayasın. Olur ki iyice düşünürler.” Bk. Feyizli, *Fezû'l-Furkan*, 271; “وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً” (Bu) Kitab'ı sana ancak, hakkında ihtilaf ettikleri şeyi kendilerine açıklaman için, bir de inanan bir kavme doğru yol rehberi ve rahmet olsun diye gönderdik.” Bk. Feyizli, *Fezû'l-Furkan*, 272.

hükümlerinin onun Kur'an'dan anladığı hususlar olduğunu beyan etmiştir.⁹⁵ Hadis müellefâtında İmâm Şâfiî'nin rivâyet ettiği birçok hadîs yer almaktadır.⁹⁶ Bu hadîslerden konuyu fazla uzatmamak açısından üç tanesini sunmak yeterli olacaktır. "Allah bu ümmete ancak zayıf kulların duaları, onların namazları ve ihlâsları sayesinde yardım eder."⁹⁷ "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, nebî ve rasûl olarak Muhammed'den razı olan imanın tadını alır."⁹⁸ "İşler gittikçe şiddetlenecek, dünya sırt çevirecek, insanlarda cimrilik artacak, kıyamet ancak insanlardan en kötü olanların başına kopacaktır. Meryem oğlu İsa'dan başka mehdi de yoktur."⁹⁹

1.6. Bid'atle Mücadelesi

Sûfiler tasavvufun özünün; Kur'ân ve hadise sınıksız sarılmak, bid'at ve hevâları terk etmek olduğunu ifade etmektedirler.¹⁰⁰ Sûfilere göre bid'ata düşmenin sebebi sünnete uymamak; sünnete uymamanın sebebi de farzı eda etmekten kaçınmaktır.¹⁰¹ Bid'at; Rasûlullah'ın otoritesinin ortadan kaldırılması ve kişinin kendi arzu ve hevasına göre hareket etmesidir.¹⁰²

İmâm Şâfiî Ehl-i sünnet dışında gördüğü bid'at ehline karşı şiddetli bir mücadele içinde olmuştur. O Kur'an ve sünnette aslı olmayan hususları konuşmayı ve bu konularda münazara etmeyi kerih görmüştür.¹⁰³ Sünnî kelâmcılar bid'at ehli tabiriyle Hz. Peygamber (a.s.) ile ashâbın akâid

⁹⁵ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme (Kâhîre: Dâru Tayyibe, 1999/1420), 1/7.

⁹⁶ Bkz. Ebû Dâvud, "Talâk", 13, hadis no: 2207 ve hadis no: 2206; İbn Mâce, "Tahâre ve sünenühâ", 51, hadis no: 434; Nesâî, "Cihât", 43, hadis no: 3176; "Umrâ", 45, 51, hadis no: 3880; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/361, 2 /87, 2/461, 3/324, 7/305.

⁹⁷ أخبرنا محمد بن إدريس قال حدثنا عمر بن حفص بن غياث عن أبيه عن مسعر عن طلحة بن مصرف عن مصعب بن سعد عن أبيه / أنه ظن أن له فضلا على من دونه من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم فقال نبي الله صلى الله عليه وسلم إنما ينصر الله هذه الأمة بضعيفها بدعوتهم وصلاتهم وإخلاصهم Bk. Nesâî, "Cihât", 43, hadis no: 3176.

⁹⁸ حدثنا محمد بن إدريس يعني الشافعي حدثنا عبد العزيز بن محمد عن يزيد يعني ابن الهاد عن محمد بن إبراهيم عن عامر بن سعد عن عباس بن عبد المطلب أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ذاق إبراهيم عن عامر بن سعد عن عباس بن عبد المطلب أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ذاق Bk. Ahmed b. Hambel, *Müsned*, 1/208.

⁹⁹ يونس بن عبد الأعلى يعني الصدفي ثنا محمد بن إدريس الشافعي ثنا محمد بن خالد الجندي عن أبان بن صالح عن الحسن عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يزداد الأمر إلا شدة ولا Bk. ابن عيسى بن مريم الدنيا إلا إدبارا ولا الناس إلا شحا ولا تقوم الساعة إلا على شرار ولا مهدي إلا Mâce, "Fiten", 24, hadis no: 4039.

¹⁰⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 86.

¹⁰¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 73.

¹⁰² Sühreverdi, *Tasavvufun Esasları*, 239.

¹⁰³ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/469-470.

alanında takip ettiği yolun dışında duran Mu'tezile, Şîa, Hâriciyye, Kaderiyye, Cebriyye, Cehmiyye ve Râfiziyye gibi mezhep sahiplerini kastederler.¹⁰⁴

İmâm Şâfiî ehl-i bid'atı bazen 'ehl-i hevâ' bazen de 'ehl-i kelâm' olarak da isimlendirmiştir. Ona göre bid'at, Kur'ân ve sünnete muhalif uygulama ve düşüncelerdir.¹⁰⁵ O, bir kulun şirk dışında bütün günahları işleyerek Allah'a kavuşmasını, ehl-i hevâ olarak Allah'a kavuşmasından daha hayırlı görmüştür.¹⁰⁶ İmâm Şâfiî Râfizîleri ehl-i bid'at olarak kabul etmiştir. O, bütün ehl-i hevânın şehadetini kabul ettiği halde Râfizîleri bunun dışında tutmuştur.¹⁰⁷

İmâm Şâfiî Mu'tezile ve Cehmiyye'nin görüşlerini savunanları da ehl-i bid'at olarak kabul etmiştir. O Hâricî ve Şîa müntesipleri ile mücadele ettiği gibi ilahi sıfatları reddedip Kur'ân'ın mahlûk olduğunu ileri süren Cehm b. Safvân (ö. 128/745), Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742) ve Mu'tezile taraftarları ile de mücadele etmiştir. Bu mücadelede en önemli konu Kur'ân'ın halkı meselesidir. O, Kur'an'ın mahlûk değil, 'kelâmullah' olduğunu açıkça ifade etmiştir. 'Kur'an mahlûktur' diyenleri küfürle itham etmiştir.¹⁰⁸ İmâm Şâfiî aynı şekilde Allah'ın esmâsının gayr-i mahlûk olduğunu da beyan etmiştir.¹⁰⁹ Ehl-i kelâm olarak kabul ettiği Mu'tezile konusunda sevenlerini şu şekilde uyarmıştır: "Su üzerinde veya havada yürür görseniz bile bunlara inanmayın ve bunlarla konuşmayın."¹¹⁰ İmâm Şâfiî'nin ehl-i bid'at olarak gördüğü gruplardan birisi de Şîa'dır. Bu konuda hilafet tartışmalarında fazilet bakımından halifelerin sıralamasını Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde olduğunu ifade ederek bu konudaki tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.¹¹¹

İmâm Şâfiî bid'at ehlinin sözlerini hezeyan olarak kabul etmektedir.¹¹² Makamına halef olarak bıraktığı talebesi Büveytî'nin şu rivayeti, onun bu konudaki genel yaklaşımını ortaya koymaktadır. Rivayete göre Büveytî üstadı İmâm Şâfiî'ye: 'Rafizî'nin arkasında namaz kılayım mı? diye sorar'.

¹⁰⁴ Rahmi Yaran, "Bid'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/131.

¹⁰⁵ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/454, 467.

¹⁰⁶ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/452; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/309.

¹⁰⁷ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/468.

¹⁰⁸ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/455; Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 148-149; Zehebî, *Siyeru e'lâmi'l-nübelâ*, 10/18.

¹⁰⁹ Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî ve menâkıbuhû*, 148.

¹¹⁰ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/453; Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 141.

¹¹¹ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/432; Râzî, *Âdâbü's-Şâfiî*, 145; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 51/316.

¹¹² Askalânî, *Tevâli't-te'sîs*, 110.

İmâm Şâfiî bu soruya: 'Ne Râfizî, ne Kaderî, ne de Mürcie'nin arkasında namaz kılma diyerek cevap verir.' Büveytî hocasına: 'Onları bana tanıt' diye ricada bulunur. İmâm Şâfiî bu isteğe şu şekilde karşılık verir: 'İman kavlı/sözden ibarettir' diyenler Mürcie'dir. 'Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer imam değildir' diyenler Râfizî'dir. 'Meşfeti kendi nefesine verenler' ise Kaderiyye'dir.¹¹³

1.7. Mihne, Sabır ve Temkîn

İmâm Şâfiî hâl ve makamlara ait hususlarda ilk söz söyleyenlerden kabul edilmektedir. Bu durum İhyâu *ulûmi'd-dîn*'deki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Burada geçen kayda göre İmâm Şâfiî ile Abdulkâhir b. Abdülazîz aralarında dostluk olan iki arkadaştır. Vera' hassasiyetiyle bilinen Abdulkâhir, İmâm Şâfiî'ye: 'En üstün olan sabır mı, mihne mi, yoksa temkîn mi?' diye sorar. İmâm Şâfiî bu soruya: 'Temkîn'in nebîlerin derecesi olduğunu diğer sıralamanın da 'mihne' ve 'sabır' şeklinde olduğunu bildirerek' cevap verir. Bu görüşüne, "...İşte bu şekilde Yusuf'u o yerde yerleştirdik..."¹¹⁴ (Yusuf, 12/21.) ve "...kendisinin derdini kaldırdık ve ona tarafımızdan bir rahmet verdik..."¹¹⁵ (Enbiyâ, 21/84.) âyetlerini delil getiren İmâm Şâfiî, Allah'ın Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Süleyman (a.s.), Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Eyyûb'u (a.s.) imtihan ettikten sonra temkîne erdirdiğini beyan etmektedir.¹¹⁶

Tasavvufî istilâh olarak temkin; keşf-i hakikinın devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda gönülde devamlı huzur ve agâhlık hâli hâkimdir.¹¹⁷ Kelâbâzî (ö. 380/990) ise temkîni; Hakk'ı hakiki manada bilmek olarak tarif etmektedir.¹¹⁸ İmâm Gazzâlî'ye göre İmâm Şâfiî'nin yukarıda zikredilen beyanları, onun sır ve hâllere vâkıf olup, enbiyâ ve evliyânın makamlarını bildiğine dâir delillerden biridir.¹¹⁹

1.8. Ma'rifetullâh

Hayatını ilme adayan İmâm Şâfiî, dünyada bir kimseye nübüvvetten daha değerli bir şeyin verilmediğini ifade etmiştir. Ona göre nübüvvet

¹¹³ Zehebî, *Siyeru e'lâmi'l-nübelâ*, 10/31.

¹¹⁴ Bk. Feyizli, *Feyzü'l-Furkan*, 236.

¹¹⁵ Bk. Feyizli, *Feyzü'l-Furkan*, 328.

¹¹⁶ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/98.

¹¹⁷ Mevlânâ Ali b. Hüseyin es- Sâfi, *Reşahât*, nşr. Naci Bayraktaroğlu ve Nizamettin Arslan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 118.

¹¹⁸ Ebû Bekir Muhammed b. İshâk Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, nşr. Ahmed Şemseddîn (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1413/1993), 152.

¹¹⁹ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/98.

mertebesinden sonra en değerli mertebe ilim mertebesidir. İmâm Şâfiî: “Farz ibadetlerden sonra Allah’a yakınlaştıran ibadetlerin en faziletlisi olarak ilim tahsilini görmüştür. O, dünyayı da ahireti de isteyen ilme sarılması gerektiğini beyan etmiştir.”¹²⁰ İmâm Şâfiî, ilim tahsilini nafîle namaz kılmaktan daha üstün kabul etmiştir.¹²¹ Ona göre bilgi fayda verdiği sürece ilimdir. Bir şeyin ilim olabilmesi için de hıfzedilmesi gerekir.¹²²

İmâm Şâfiî yer yer rakipleriyle münazaralar yapmıştır. O, münazaralarını kendisinin haklı olduğunu ispatlamak için değil, hakikatin ortaya çıkmasına katkı sağlaması için yapmıştır. Rakibinin dilinden hakikatin ifadesi, onun için gönül hoşnutluğu olmuştur. Bu bağlamda o hiçbir kimseyle hataya düşmesini isteyerek münazara yapmamıştır.¹²³ İmâm Şâfiî sadece kuru, zahiri bilgi ile yetinmemiş, zevkî bilgiyi ifade eden irfanî bilgiye de sahip olmuştur. İmâm Gazzâlî, İmâm Şâfiî’yi yüksek mertebelere erişmiş, ma’rifetullâha ermiş ve âhîret ilimlerine vâkıf bir âlim olarak tavsif etmiştir.¹²⁴ İmâm Gazzâlî, *Mişkâtü’l-envâr*’ında hakiki bilgiye yani ma’rifetullâha ermenin şehâdet âleminden hissî olarak sıyrılıp gayb âlemine açılmakla mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ona göre ârifler mecaz çukurundan hakikatin zirvesine yükselip miraçlarını tamamladıklarında Allah’tan başka hiçbir varlığın olmadığını açık bir müşâhede ile görürler. Bu mertebede Allah’ın vechi dışında her şeyin helak olduğu görülür. Çünkü Allah’tan başka her şey zâtı yönünden sırf ademdir/yokluktur.¹²⁵

Tasavvufî eserlerde ma’rifet; Allah ve onun sıfatları, fiilleri, esmâsı ve tecellileri hakkında kişisel manevî zevkle doğrudan elde edilen bilgi olarak tarif edilmektedir. Bu husus, Allah’ın kuluna verdiği bir nur bir lütuftur. Sûfiler Allah’ın sadece akılla bilinmesini yetersiz görürler. Onlara göre Allah’ın hakiki manada bilindiği yer kalptir. Kalbe ma’rifet girdiği zaman, kalb nurlanır, aydınlanır ve onun ışığıyla irfan ehli hakikati seyreder ve safâ bulur.¹²⁶

¹²⁰ Beyhakî, *Menâkıbü’s-Şâfiî*, 2/139-140.

¹²¹ Beyhakî, *Menâkıbü’s-Şâfiî*, 2/138; Râzî, *Âdâbü’s-Şâfiî*, 72; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 14/ 27.

¹²² Beyhakî, *Menâkıbü’s-Şâfiî*, 2/149; Kazvînî, *Şerhu Müsnedi’s-Şâfiî*, 1/20.

¹²³ Beyhakî, *Menâkıbü’s-Şâfiî*, 1/173-177; Râzî, *Âdâbü’s-Şâfiî*, 68; İbn ‘Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 51/383; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 392; Sübkî, *Tabakâtu’s-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, 2/161.

¹²⁴ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’-d-dîn*, 1/ 99.

¹²⁵ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *Mişkâtü’l-envâr*, nşr. Ebu’l-‘Alâ ‘Affî (Kahire: el-Mektebetü’l-‘Arabiyye, 1383/1964), 55.

¹²⁶ Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, 69.

İmâm Şâfiî ma'rifetullâha ermek yani Allah'ın kalbi açıp nurlandırması için kulun mâlâyâniyi terk etmesini gerekli görür. Ona göre ma'rifetullâha ermede günahlar ve masiyet engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda kulun günahları terk etmesi ve masiyetten uzaklaşması gerekir.¹²⁷ İmâm Şâfiî'nin bu görüşünün temelinde üstadı İmâm Mâlik'in kendisine yaptığı şu ikaz yer almaktadır: 'Allah senin kalbine bir nur atmıştır. Bu nuru masiyetle söndürme.'¹²⁸ İmâm Şâfiî ma'rifetullâhın meskeni olan kalbin açılması ve oranın hikmetle rızıklandırılması için halveti, az yemeyi, sefîh kimselerle oturup kalkmayı terk etmeyi ve insaf ve edep sahibi olmayan ulemaya da buğuz etmeyi şart koşar.¹²⁹

Tasavvuf alanının en etkili şahıslarından Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) İmâm Şâfiî'yi ma'rifetullâha ermiş Hakk'ın lisanı ile konuşan Allah'ın vechine talip bir şahıs olarak tavsif etmektedir.¹³⁰ Kalp esrarına vâkıf olan İmâm Şâfiî; ilim, itaat ve sır olmak üzere üç hususa dikkat çekmektedir. Ona göre ilim esas alınarak Allah'a itaat edildiğinde bâtinî bir idrak gücü olan 'sır' aktif hale gelir ve bu sırrın idrak ettiği bilgi o kimseye fayda verir.¹³¹ Eserleri ma'rifet içeren İmâm Şâfiî¹³² dünya kirlerinden uzak kalarak kalp tasfiyesinin yapılmasını önemli görmektedir. O, ilmi sadece Allah rızası için talep etmiş, hakikat ve ma'rifet talebinde hep ihlası ön planda tutmuştur. İmâm Gazzâlî'ye göre İmâm Şâfiî'nin Kur'an okuduğunda veya dinlediğinde düşüp bayılması, onun havfına ve zühdüne delildir. Bu zühd ve havf da ancak ma'rifetullah ile elde edilen bir husustur.¹³³

1. 9. Ru'yetullâh

Tasavvufun kaynak eserlerinden *et-Ta'arruf* adlı eserde kaydedildiğine göre sûfiler, Allah'ın âhirette gözle görüleceği hususunda ittifak etmişlerdir. Onlar mevcûd/var olanın görülmesini aklen câiz olarak görürler. Aklen câiz olarak gördükleri gibi (el-Kıyâme 75/22-23.) ve (el-Mutaffifin 83/15.) âyetlerini delil getirerek naklen de vâcib görürler. Sûfilerin müttefik olduğu bir husus da Allah'ın dünyada ne göz ne de kalble görülemeyeceği hususudur. Onlara göre ru'yetullah ihsanın ve nimetlerin en son noktasıdır. Bu ikrama da mekânların en üstünü olan cennette nâil olunur. Dünyada ru'yetullahın imkânsız oluşuna diğer bir gerekçe de

¹²⁷ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/171.

¹²⁸ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/104.

¹²⁹ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 2/172.

¹³⁰ Askalânî, *Tevâli't-te'sis*, 101.

¹³¹ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/97-98.

¹³² Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/270, 2/248.

¹³³ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/96-99.

dünyanın fâni oluşudur. Bu bağlamda bakî olan Hak'ın fâni bir âlemde görülmesi mümkün değildir.¹³⁴

İmâm Şâfiî "Hayır! (Dahası var); muhakkak ki onlar, Rab'lerinden (Rab'lerini görmekten, rahmetine ermekten) elbette mahrumdurlar." (el-Mutaffifîn 83/15.)¹³⁵ âyetini delil getirerek ru'yetullâhın vukuunu savunmuştur. Ona göre Allah'ın kızmasından dolayı bazı insanların perdelendiğini ifade eden bu âyet, Allah'ın rızâsı hâlinde ise Allah'ın görülebileceğine delildir. Talebesi İsmail b. Yahyâ el-Müzenî'ye göre İmâm Şâfiî bu âyeti delil getirerek kıyamet günü evliyânın Allah'ın kendini nasıl vafettiye o şekilde göreceğini ifade etmektedir.¹³⁶

Menâkıbü's-Şâfiî'de kaydedildiğine göre İmâm Şâfiî ru'yetullâhın dünyada değil âhirette vuku bulucağını beyan etmektedir. Onun şu sözü bu konuda en küçük bir tereddüt taşımadığını göstermesi açısından dikkat çekicidir: "Allah'a yemin olsun ki! Muhammed b. İdrîs âhirette Rabbini görmesi husûsunda tam iman etmemiş olsaydı, O'na dünyada hiçbir zaman ibadet etmezdi."¹³⁷

Sonuç

Ulema tarafından ikinci asrın müceddidliğine layık görülen İmâm Şâfiî fikhî görüşleriyle geniş bir Müslüman topluluğunun teveccühünü kazanmıştır. İmâm Şâfiî zâhirî ilminin yüksekliğiyle temeyyüz ettiği gibi manevî ilminin yüksekliğiyle de temeyyüz etmiştir. Bu bağlamda Ebû Nu'aym İsfahânî, Hücvirî, Gazzâli ve İbnü'l-Arabî gibi tasavvuf alanının etkili kalemleri İmâm Şâfiî'yi velâyetin yüksek mertebelerine sahip bir şahsiyet olarak kabul etmişlerdir. Ma'rifetullah, muhabbetullah ve âhireti tercih etme gibi hususlardaki yaklaşımlarından dolayı İmâm Şâfiî'yi seçkin ve özel kullar arasında zikretmişlerdir.

İmâm Şâfiî'nin manevî neşvesinin temelinde Rasûlullah'a tam bir ittibâ yer almaktadır. O, sâhip olduğu hadis ve sünnet doğrultusunda ve tahsil ettiği ilmin rehberliğinde manevî hayatını tanzim etmiştir. Rasûlullah'ın rehberliğine dayanmayan ilim ve hikmetten uzak şekilci tasavvuf anlayışlarına da ciddi eleştiriler getirmiştir. Dinin özünden uzak şekilci sûfi anlayışları eleştiren İmâm Şâfiî ilim, hikmet ve zühd temelli tasavvuf anlayışlarını da hep takdir etmiştir.

¹³⁴ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 44-46.

¹³⁵ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّحْجُوبُونَ bk. Feyizli, *Feyzü'l-Furkan*, 587.

¹³⁶ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/419-420; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 51/313.

¹³⁷ Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî*, 1/419; Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ*, 2/81.

İmâm Şâfiî'nin hâl ve makamlara ait hususlarda ilk söz söyleyenlerden birisi olduğu görülmektedir. Bu yönüyle tasavvufun müstakil olarak bir ilim hâline gelmesinde etkisi olan öncü isimlerdendir. Manevî neşvesinin oluşmasında Horasan menşeli Abdullah b. Mübârek ve Fudayl b. 'Iyad ön plana çıkmaktadır. Fütüvvet anlayışının temelinde bu iki üstadının etkisini göz ardı etmemek gerekir. Fütüvvet anlayışının gereği olarak atıcılığa ve biniciliğe özel bir ilgi duymuştur. O ilim ve ibadet temelli, helal lokmayı, cömertliği ve güzel ahlâkı önemseyen bir din ve tasavvuf anlayışını benimsemiştir.

Nefis tezkiyesine önem veren İmâm Şâfiî, nefisini tezkiye edip koruyamayan kimsenin amelinin kendisine fayda vermeyeceği görüşündedir. Onun manevî hayatının özünü Kur'an ve sünnet bütünlüğü oluşturmaktadır. O, Kur'an ve sünnet temelli bir din ve tasavvuf yaklaşımını benimsemiştir. O, Ehl-i sünnet dışında gördüğü bid'at ehline karşı şiddetli bir mücâdele içinde olmuştur.

Kaynakça

- Askalânî, İbn Hacer. *Tevâli't-te'sîs li me'âli Muhammed b. İdrîs*. Thk. Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kâdî. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1406/1986.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *Menâkıbü's-Şâfiî*. Thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. Kahire: Mektebetü dâri't-türâs, 1390/1970.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ. 10 cilt. Mekke: Mektebetü dâri'l-bâz, 1414/1994.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *Şu'abü'l-îmân*. Thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. 14 cilt. Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1423/2003.
- Câmi, Abdurrahman. *Nefahâtü'l-üns*. Trc. Lâmiî Çelebi. Nşr. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara. 4. Baskı. İstanbul: Marifet Yayınları, 2008.
- Dekar, Abdülğanî. *el-İmâmü's-Şâfiî*. 6. Baskı. Dimeşk: Dârü'l-kalem, 1417/1996.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvud*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Mealî*. 4. Baskı. İstanbul: Server İletişim, 2007.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. 9 cilt. Cidde: Dârü'l-minhâc, 1432/2011.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Mişkâtü'l-envâr*. Nşr. Ebu'l-'Alâ 'Affî. Kahire: el-Mektebetü'l-'Arabiyye, 1383/1964.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddîn. *Câmi'u'l-usûl*. Mısır: y.y., 1298/1880.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Menâzilü's-sâirîn*. Trc. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*. Nşr. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasan. *Târîhu medîneti Dimaşş*. Nşr. Muhibbiddîn Ebî Sa'îd Ömer b. Ğarâme el-'Amravî, 80 cilt. Beyrût: Dârü'l-fikir, 1415/1995.

- İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-'Uzle ve'l-infirâd*. Thk. Hasan Âl-i Selmân. Riyâd: Dârü'l-vatan, 1417/1997.
- İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Evliyâ*. Thk. Muhammed Said b. Besyûnî Zağlul. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-sekâfiyye, 1413/1993.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefayâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâ'u'z-zaman*. Thk. İhsân Abbâs. 7 cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 1994.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sikât*. Thk. Es-Seyyid Şerafüddin Ahmed. 9 cilt. Kâhire: Dârü'l-fikir, 1395/1975.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 21 cilt. Kâhire: Dâru hecr, 1418/1997.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 3. Baskı. 8 cilt. Kâhire: Dâru Tayyibe, 1999/1420.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. 2 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdülhalim. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. Thk. Enver el-Bâz Âmir el-Cezzâr. 37 cilt. Mısır: Dârü'l-vefâ, 1426/2005.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekir Muhyiddîn Muhammed b. Ali. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. Thk. Ahmed Şemseddîn, Muhammed Ali. 9 cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1420/1999.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâleddîn Ebû'l-Ferec. *Sifatü's-safve*. Nşr. Hâlid Mustafâ Tarrûsî. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1433/2012.
- İbnü'l-Esîr, el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî. *eş-Şâfiî fi şerhi Müsnedi's-Şâfiî*. Thk. Ahmed b. Süleyman, Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. 5 Cilt. (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005.
- İsfehânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 cilt. Kahire: Dârü'l-fikir, 1416/1996.
- Kazvînî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed. *Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*. Thk. Ebû Bekir Vâil Muhammed Bekir Zehrân. 4 cilt. Katar: Vüzâratü'l-Evkâf ve's-şuûnî'l-İslâmiyye, 1428/2007.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk. *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*. Nşr. Ahmed Şemseddîn. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1413/1993.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. nşr. Halil en-Nâsık. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1422/2001.
- Küçük, Raşit. "Abdullah b. Mübârek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1:122-124. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şu'ayb, *Sünenü'n-Nesâî*. 8 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.
- Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim. *Âdâbü's-Şâfiî ve menâkıbhuhû*. Thk. Abdülğânî Abdülhâlık. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1424/2003.
- Rıfat, Hilmîzâde İbrâhim. *Menâkıb-i Hazret-i İmâm-ı Şâfiî*. Dersaadet/İstanbul: Kütübhan-e-i cihân şirket-i mürettebiyye matbaası, 1318/1900.

- Sâfi, Mevlânâ Ali b. Hüseyin. *Reşahât*. Nşr. Naci Bayraktaroğlu ve Nizamettin Arslan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Sübkî, Tâcüddîn b. Alî. *Tabakâtu's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ*. Thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettah Muhammed el-Hulû. 10 cilt. Kâhire: Hecer, 1413/1992.
- Sühreverdî, Ömer. *Tasavvufun Esasları*. Trc. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz. İstanbul: Vefa Yayınları, 1990.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Huseyn. *Tabakâtü's-sûfiyye*. Thk. Nûreddîn Şûreybe. 4. Baskı. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1434/2014.
- Şa'rânî, Abdülvehhâb. *Velîler Ansiklopedisi et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Trc. Abdülkadir Akçiçek. 4 cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 1407/1986.
- Yaran, Rahmi. "Bid'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6:131. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru e'lâmi'l-nübelâ*. Thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Muhyî Hilâl es-Serhân. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1404/1984.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtü'l-meşâhir ve'l-e'lâm*. Nşr. Ömer Abdüsselam Tedmirî. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-'Arabî, 1407/1987.